

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

ЛЕОНЕНКО Неллі Анатоліївна

УДК 351.82: 338:48

**МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ
УКРАЇНИ**

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з державного управління

25.00.02 – механізми державного управління

Харків 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному університеті цивільного захисту України.

Науковий консультант

—

доктор наук з державного управління, професор,
заслужений працівник освіти України
ДОМБРОВСЬКА Світлана Миколаївна,
Національний університет цивільного захисту
України, начальник навчально-науково-
виробничого центру.

Офіційні опоненти:

доктор наук з державного управління, професор
ЛАТИНІН Микола Анатолійович,
завідувач кафедри економічної політики та
менеджменту Харківського регіонального
інституту державного управління Національної
академії державного управління при Президентові
України;

доктор наук з державного управління, професор
БОРИСЕНКО Ольга Петрівна,
професор кафедри публічного управління та
митного адміністрування Університету митної
справи та фінансів;

доктор наук з державного управління, доцент
ЩЕПАНСЬКИЙ Едуард Валерійович,
завідувач кафедри публічного управління та
адміністрування Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова.

Захист відбудеться «27» квітня 2021 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.707.03 Національного університету цивільного захисту України за адресою: 61024, м. Харків, вул. Лермонтовська, 28, ауд. 3 (1-й поверх).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету цивільного захисту України за адресою: 61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94.

Автореферат розіслано «26» березня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. С. Грабар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Туризм є складним багатогалузевим комплексом, що забезпечує вирішення найважливіших державноуправлінських, економічних і соціальних завдань як у масштабі країни, так і в окремих регіонах і на різних територіях. Сучасний етап розвитку міжнародного туризму характеризується такими тенденціями: стійким зростанням туристичних потоків; збільшенням внеску туризму в економіку держав; перерозподілом туристичних потоків за регіонами і посиленням конкурентної боротьби. Вказані тенденції повною мірою мають місце і в українському туризмі.

Стан сфери туризму, незважаючи на об'єктивні труднощі, викликані світовою економічною кризою через пандемію COVID-19, у цілому відрізняється стабільністю. Туризм залишається на позиції найбільшого, високодохідного сектору світової економіки, що розвивається прискореними темпами.

В останні десятиріччя значно більшої уваги розвитку цієї сфери приділяється і в Україні. Перспективи розвитку різних видів вітчизняного туризму і туристичного комплексу країни багато в чому залежать від посилення державного регулювання туристичної сфери як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях.

З одного боку, туристична сфера відчуває необхідність участі суспільства в особі держави у створенні сприятливих умов для виробництва туристичних послуг, незалежно від характеру та виду їх споживання, і функціонування туристичного ринку. З іншого – усе більш важливим стає виявлення тих недоліків необмеженого туристичного ринку, які можливо подолати на основі механізмів державного регулювання соціально-економічних процесів.

Вирішення цих завдань вимагає вибору ефективних методів і форм цілісної за принципами побудови і суттю державного регулювання сфери туризму, що набуває особливої актуальності й значущості на сучасному етапі господарювання.

Значний внесок у дослідження проблем державного регулювання туристично-рекреаційної галузі зробили такі науковці, як О. Білотіл, В. Вакуленко, І. Гортенко, І. Горецький, В. Гуляєв, С. Домбровська, В. Євдокименко, М. Кабушкін, В. Кифяк, А. Чечель, В. Цибух, М. Круглов, С. Сисоєва, Е. Щепанський та ін.

Аналіз наукових джерел із проблематики державного регулювання окремих сфер суспільного життя в Україні, державного регулювання економіко-господарської діяльності, зокрема і галузі туризму, свідчить, що українським ученим тут належить вагомий теоретичний доробок. Цим питанням присвячено наукові праці Ю. Алексеевої, В. Бакуменка, В. Бодрова, О. Борисенко, І. Валентюк, Л. Давиденко, А. Дегтяра, В. Князева, В. Коврегина, О. Крюкова, Ю. Куца, М. Латиніна, О. Лебединської, В. Лугового, С. Майстра, В. Мороза, О. Оболенського, Є. Ромата, А. Роміна, В. Садкового, Г. Ситника, О. Шаптала та ін.

Серед закордонних досліджень можемо виділити праці М. Альберта, Д. Гільберта, П. Друкера, К. Каспара, Ф. Котлера, К. Крапфа, К. Купера, М. Х. Мескона, Л. Нікалса, Дж. Вокера, Д. Флетчера, Г. Харріса, Ф. Хедоурі, В. Хунцігера та ін., у яких проаналізовано стан розвитку туристичної галузі та її економічну привабливість.

Водночас деяким питанням цієї важливої з практичної точки зору та складної в теоретичному плані проблеми не приділено достатньої уваги. Ще недостатньо опрацьованими залишаються питання розроблення конкретних механізмів розвитку та реалізації державного регулювання в туристичній індустрії регіонів України. У теоретичному аспекті актуальність дисертаційного дослідження пов'язано з необхідністю комплексного вивчення механізмів державного регулювання туристичної діяльності за допомогою аналізу як стимуляційних, так і обмежувальних чинників.

У прикладному плані актуальність обраної теми визначається потребою дати прагматичну оцінку ситуації, що склалася у вітчизняній туристичній сфері, передусім під впливом застосування таких її регуляторів, як ліцензування, стандартизація і сертифікація, а також фінансові гарантії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи Національного університету цивільного захисту України за такими темами: 1) «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (ДР № 0118U001007), у межах якої дисертанткою визначені шляхи підвищення ефективності механізмів державного регулювання розвитку туристичних підприємств України; 2) «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (ДР № 0115U002035), у якій автором обґрунтовані підходи до формування дієвих механізмів державного регулювання туристичної сфери України.

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні й розробленні практичних рекомендацій щодо оптимізації механізмів державного регулювання туристичної сфери України.

З урахуванням наведеного визначення мети дисертаційного дослідження виділено такі науково-теоретичні, методологічні та практико-орієнтовані завдання:

- визначити соціально-економічні чинники розвитку туристичної сфери;
- окреслити методичні засади застосування інноваційних підходів у державному регулюванні туристичної сфери;
- систематизувати зарубіжний досвід державного регулювання туристичної сфери;
- надати оцінку державного регулювання туристичної сфери України;
- виокреслити стан упровадження сучасних заходів розвитку туристичної сфери в період карантину;

- на основі структурно-функціонального аналізу сформувати комплексну систему конкурентоспроможності туристичних DESTИНАЦІЙ;
- визначити механізми підвищення конкурентоспроможності туристичних DESTИНАЦІЙ;
- розробити модель державного регулювання пріоритетних об'єктів туристичної сфери України;
- обґрунтувати концептуальні засади модернізації сучасної туристичної політики України.

Об'єктом дослідження є державне регулювання туристичної сфери України.

Предмет дослідження – механізми державного регулювання туристичної сфери України.

Методи дослідження. Для реалізації мети й завдань дослідження було використано сучасну наукову методологію, засновану на принципах: сходження від абстрактного до конкретного, єдності початку дослідження й початку розвитку об'єкта, збігу логічного й історичного, збіжності законів розвитку об'єкта й законів його пізнання тощо. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину. Використано низку наукових методів, зокрема: соціологічний метод, застосовуваний для точнішого вимірювання й оцінювання формування та взаємного впливу процесів державного регулювання в туристичній сфері України; гіпотетико-дедуктивний метод, який став необхідним моментом формування методології дисертаційного дослідження та дозволив сформулювати гіпотезу дослідження. Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливості висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта; структурно-функціональний аналіз послужив інструментом виділення елементів системи державного регулювання туристичної сфери України; на основі діалектичного підходу і системного методу обґрунтовано та розкрито сутнісні особливості загального механізму регулювання туристичної сфери в Україні, що впливають на процес її модернізації; низка порівняльних методів надали можливість аналізу стандартів і механізмів регулювання туристичної сфери; статистичний метод дозволив розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта; із використанням прогностичного методу визначено більш віддалені перспективи розвитку об'єкта; теоретико-концептуальний метод визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль механізмів державного регулювання туристичної сфери, уточнити її функції, оцінити результати управлінського впливу.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження склали нормативно-

правові документи органів державної влади в Україні, міжнародні документи Організації Об'єднаних Націй (ООН), Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO), Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), що стосуються туристичної сфери, матеріали Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства охорони здоров'я України, Консульської служби України, Державної служби статистики України, Державної прикордонної служби України та інших органів державної влади, місцевого самоврядування, організацій недержавного сектору, наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених.

Наукова новизна дисертаційної роботи й отриманих результатів полягає у розв'язанні актуальної наукової проблеми щодо теоретико-методологічного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій з оптимізації механізмів державного регулювання туристичної сфери України. При цьому наукова новизна конкретизується в таких положеннях:

уперше:

- запропоновано модель оптимізації державного регулювання пріоритетних об'єктів туристичної сфери, яка включає нормативно-правовий, інституційний, організаційно-економічний інформаційно-комунікаційний механізми та дозволяє погоджувати стратегічні й тактичні інтереси учасників регіонального ринку туристичних послуг в умовах державно-приватного партнерства;

- сформульовано концептуальні стратегії розвитку механізмів формування державної туристичної політики, у яких запропоновано законодавчо закріпити забезпечення реалізації основної функції розвитку туристичної сфери, що в систематизованому вигляді охоплює інституційну діяльність органів державного управління щодо цілепокладання, прогнозування, планування і програмування в зазначеній сфері, спрямовану на вирішення завдань стабільного соціально-економічного розвитку туристичної сфери держави на належному рівні;

- розроблено і науково обґрунтовано комплексну систему конкурентоспроможності туристичних DESTINACIЙ, що передбачає складання цільових програм розвитку туризму, розроблення заходів із досягнення поставленої мети і державне регулювання туристичної сфери, засноване на єдиній комплексній політиці розвитку туризму й концепції регулювання туризму в регіоні з виділенням і систематизацією методів та інструментів реалізації цієї політики;

удосконалено:

- методичні засади застосування інноваційних підходів у державному регулюванні туристичної сфери на етапі модернізації економіки України, що створить можливість підвищення доходів працівників, зайнятих у туристичній сфері, розвитку соціальної інфраструктури туристичних регіонів, удосконалення організаційного облаштування туристичного виробництва й економічних стосунків, підвищення ефективності сфери українського туризму та її стійкості;

– наукові засади розвитку державного регулювання туристичної сфери на основі проаналізованого закордонного досвіду, які, на відміну від тих, що склалися раніше, передбачають комплексне вдосконалення внутрішньо- і зовнішньополітичної діяльності держави в цій сфері шляхом концептуалізації пріоритетів, які залежно від суб'єктного складу та спрямованості цієї діяльності поділено на блоки, а саме: 1) пріоритети діяльності державних інституцій розвитку туристичної сфери України (з урахуванням її інтеграційних прагнень і безпекових завдань); 2) пріоритети діяльності недержавних інституцій у сфері розвитку туристичних дестинацій (під час формування, реалізації та контролю державної політики в цій сфері);

– напрями підвищення конкурентоспроможності туристичних дестинацій, що дозволяють системно використати інструменти адміністративних, економічних і соціальних методів впливу на економічні суб'єкти галузі, з метою підвищення ефективності господарювання та з урахуванням регіональних особливостей та різноманіття проявів регіонального туризму;

дістали подальшого розвитку:

– понятійний апарат науки державного управління в частині визначення дефініції «*державне регулювання туристичної сфери*», що являє собою систему суб'єктів економічного сектору держави, діяльність яких передбачає вчасне визначення ймовірностей виникнення негативних процесів у туристичній сфері економіки держави, характеризується діяльністю органів і установ усіх гілок державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) з розроблення та здійснення регуляторних, організаційних і координаційних впливів з метою збереження та забезпечення стійкого розвитку держави і світового співтовариства; прийняття відповідних управлінських рішень і контроль їхнього виконання через налагодження зворотного зв'язку між цими суб'єктами й об'єктами державного регулювання;

– обґрунтування системного підходу щодо упровадження сучасних державних заходів розвитку туристичної галузі в період карантину, які в межах концепцій, доктрин та стратегій передбачають забезпечення високої результативності державних і недержавних інституцій, отримання системного ефекту в забезпеченні інтересів держави, створення економічних, соціальних і матеріально-технічних умов становлення туристичного ринку та дотримання принципу поєднання економічних і соціальних цілей.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні та методологічні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних рекомендацій і пропозицій, які можуть використовуватись у науково-дослідній діяльності – як підґрунтя для подальшого розроблення концептуальних засад розвитку туристичної сфери в Україні; у процесі державного регулювання – як основа для вдосконалення державної політики України у сфері туризму та курортів; у процесі розроблення нормативно-правового інструментарію – як основа формування понятійно-категорійного апарату та нормативних засад державного регулювання туристичної сфери.

Пропозиції дисертаційного дослідження використано в роботі Управління туризму Київської обласної державної адміністрації в контексті упровадження моделі державного регулювання пріоритетних об'єктів туристичної сфери України (довідка від 19.01.2021 № 04-10/101), у діяльності Департаменту культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації в частині підвищення конкурентоспроможності туристичних дестинацій, що дозволяють системно використати інструменти адміністративних, економічних і соціальних методів впливу на економічні суб'єкти галузі з метою підвищення ефективності господарювання з урахуванням регіональних особливостей та різноманіття проявів регіонального туризму (довідка від 23.03.2021 № 01-20/656), а також у практичній діяльності Управління у справах молоді та спорту Харківської обласної державної адміністрації в контексті комплексного вивчення процесів і результатів забезпечення реалізації програм та проєктів соціально-економічного розвитку туризму з метою розвитку галузі, вирішення актуальних проблем функціонування туризму та активізації промоції регіону шляхом ефективного упровадження туристичного бренда (довідка від 23.03.2021 № 01-32/677).

Крім того, результати дисертаційного дослідження було використано в навчальному процесі Національного університету цивільного захисту України за напрямом підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» у межах навчальної дисципліни «Управління соціальним і гуманітарним розвитком», «Державне управління в економічній сфері», а також у процесі підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю «Туризм» під час викладання дисциплін «Туристичні ресурси України», «Світовий туризм», «Інфраструктура туризму» (акт № 58 від 04.02.2021).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження було виконане авторкою самостійно. Основні розробки, висновки та рекомендації, здійснені в межах цього дослідження, отримані авторкою особисто.

У дисертації не було використано ідеї або наукові розробки Л. Грень, С. Домбровської, В. Мороза, С. Мороз у співавторстві з якими було оприлюднено окремі наукові праці.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались і обговорювались на конференціях, конгресах і семінарах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика» (м. Харків, 2019 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки, управління та фінансів» (м. Дніпро, 2019 р.), Міжнародній науково-практичній конференції для студентів, аспірантів та молодих учених «Економічна політика та механізми господарювання: сучасний стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 2019 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Можливості, проблеми та перспективи забезпечення сталого розвитку економіки» (м. Ужгород, 2019 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційне підприємництво, менеджмент,

фінанси: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток» (м. Львів, 2019 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування» (м. Мелітополь, 2019 р.), IX Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених і студентів «Время вызовов и возможностей: проблемы, решения, перспективы» (Rīga, 2019), XIII International Scientific Conference Proceedings «Authority and Society» (Tbilisi, 2019), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика» (м. Харків, 2020 р.), The IV International Science Conference «Actual problems of practice and science» (Ankara, Turkey, 2021).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 37 наукових працях, зокрема: 1 одноосібній монографії, 1 монографії у співавторстві, 18 статтях у фахових наукових виданнях України з державного управління, 1 статті у інших фахових виданнях, 4 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав з обраного напрямку дослідження, 12 тезах у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел (278 найменувань). Загальний обсяг роботи – 406 сторінок, із них 355 сторінок основного тексту. Дисертація містить 15 рисунків, 23 таблиці та 2 формули.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної теми та розкрито ступінь її розробленості; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; визначено зв'язок дисертаційної роботи з тематикою наукових досліджень Національного університету цивільного захисту України; подано наукову новизну; показано теоретичну та практичну значущість отриманих результатів, надано відомості щодо їхньої апробації.

У **першому розділі** – *«Теоретико-методологічні основи механізмів державного регулювання туристичної сфери України»* – надано комплексну характеристику значення туризму в системі державного регулювання, визначено та проаналізовано соціально-економічні чинники розвитку та означено механізми, що впливають на розвиток туристичної сфери України.

Систематизація наукових поглядів на сутність поняття «туризм» дала можливість сформулювати дефініцію щодо сучасного значення туризму в системі державного регулювання, а саме: туризм – це вільне переміщення людей від місця їхніх проживання та роботи в пізнавальних, оздоровчих, професійно-ділових, спортивних, релігійних та інших цілях із використанням для задоволення потреб, що виникають у результаті такого переміщення, відповідної інфраструктури сфери послуг. Обґрунтовано основні контекстні складові дефініції «туризм», до яких запропоновано віднести: політичну, соціокультурну, економічну, міграційну, екологічну та нормативну складову.

При ефективному державному регулюванні сфера туристичних послуг виступає засобом вирішення багатьох економічних і соціальних проблем, і тому значна частина країн прагне перетворення цієї сфери на галузь, що стабільно розвивається. З'ясовано першочергові проблеми розвитку туристичної сфери в Україні та шляхи їх вирішення, зокрема: недостатньо розвинута інституціональна база, кадрове забезпечення, сезонність, транспортні та продовольчі проблеми.

Детальний аналіз наукових джерел дозволив виділити найсуттєвіші соціально-економічні чинники розвитку туристичної сфери, які систематизовано в такому вигляді: міжнародні відносини з іншими державами, стан торговельного та платіжного балансу країни та її партнерів, міжнародна обстановка у світі або в окремому регіоні та забезпечення безпеки подорожей в сучасному світі; зростання суспільного добробуту та платоспроможного попиту на туристичні послуги; зовнішньоекономічна діяльність держав, процеси інтеграції та глобалізації; зростання чисельності населення, особливо міського (урбанізація); зміна співвідношення робочого та вільного часу; демографічні чинники та соціальна структура населення; гуманітарно-комунікаційний чинник. Важливу роль у розвитку туризму також відіграють національні традиції, суспільна свідомість і структура суспільних цінностей.

Обґрунтовано безпосередній вплив соціально-економічних чинників туристичної сфери на існуючі ключові тенденції розвитку українського та світового туризму за такими критеріями: кількість подорожей на рік, тривалість однієї подорожі, подорожі наодинці, топ-напрямки подорожей, кількість відвідуваних країн за одну подорож, витрати на одну поїздку, планування відпустки онлайн, бронювання відпустки онлайн, бронювання відпустки офлайн, користування банківськими картками під час планування подорожі, користування банківськими картками під час подорожі, користування банкоматами під час подорожі для отримання готівки (табл. 1).

Таблиця 1

Світові та вітчизняні тенденції розвитку туризму в період 2017–2020 рр.

Показники	Українські туристи	Світові туристи
Кількість подорожей на рік	1,2	2,5
Тривалість однієї подорожі (дні)	8	8
Подорожі наодинці (%)	28	24
Топ-напрямки	Туреччина, Росія, Польща, Єгипет, Болгарія	Японія, США, Австралія, Таїланд, Італія
Кількість відвідуваних країн за одну подорож	1	1 (менше 11 % відвідують 2 країни поспіль)
Витрати на одну поїздку (дол.)	979	1793
Планування відпустки онлайн (%)	83	83

Продовження таблиці 1

Показники	Українські туристи	Світові туристи
Бронювання відпустки онлайн (%)	56	81
Бронювання відпустки офлайн (%)	44	19
Користування банківськими картками під час планування подорожі (%)	63	75
Користування банківськими картками під час подорожі (%)	25	33
Користування банкоматами під час подорожі для отримання готівки (%)	5	10

Туризм визнано одним із пріоритетних складників розвитку сучасної Української держави, що підтверджує необхідність відродження державної політики та більш активного державного регулювання туристичної сфери. Державна політика у сфері туризму є частиною загальної соціально-економічної політики, тому її повинно бути тісно інтегровано з іншими політиками, перш за все з екологічною, соціальною, політикою у сфері зайнятості, регіональною тощо. Цей взаємозв'язок визначає зміст заходів державної політики у сфері туризму, роблячи їх інклюзивними. Дана політика повинна включати розроблення стратегії розвитку туристичної сфери. На основі цього факту було розкрито основні елементи механізму формування державної політики у сфері туризму. Важливими чинниками розвитку туризму будь-якої країни є міжнародні відносини з іншими державами, стан торговельного та платіжного балансів країни та її партнерів; міжнародна обстановка у світі або в його окремому регіоні та, особливо, питання забезпечення безпеки подорожей у сучасному світі.

Одне з найважливіших питань сучасної цивілізації – це забезпечення безпечного і комфортного відпочинку людей в їхній вільний час.

Проведено ретроспективний аналіз інституційного забезпечення туристичної сфери України щодо органів державної виконавчої влади, що відповідали за державну політику у сфері туризму, та оцінювання ефективності їхньої діяльності з точки зору розвитку туристичної галузі (табл. 2).

На основі проведеного аналізу зроблено такий висновок: протягом усього періоду існування України постійний орган центральної виконавчої влади стосовно туристичної сфери був відсутній. Відповідно, і чітку, структурну, послідовну реалізацію стратегічних планів розвитку туристичної сфери в таких умовах було утруднено за рахунок постійних реорганізацій керівних органів, покладання відповідальності за результативність функціонування галузі на різноманітні міністерства та відомства.

Ретроспективний аналіз інституційного забезпечення туристичної сфери
України

Період	Орган державної виконавчої влади, що регулює туристичну сферу	Основні результати діяльності
1989–1993 рр.	Центральна державна структура, що регулює діяльність у туристичній сфері, відсутня	–
1993–1999 рр.	Державний комітет України з туризму, що підпорядковувався Кабінету Міністрів України	Виведення діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в туристичній сфері з тіньового сектору. Суттєве розширення асортименту і підвищення рівня якості послуг з туризму. Вступ України до UNWTO (1997 р.)
1999–2001 рр.	Державний комітет молодіжної політики, спорту та туризму	Найнижчі результативні показники діяльності в галузі туризму за всі роки незалежності країни на тлі активного просування молодіжної та фізкультурно-спортивної сфер
2001–2002 рр.	Державний департамент туризму	Суттєвих покращань за пів року функціонування не спостерігалось
2002–2005 рр.	Державна туристична адміністрація	Започаткування певних змін у нормативно-правовій базі стосовно регулювання діяльності щодо інвестування, порядку функціонування підприємств туристичного та готельного спрямування. Започаткування нормативної бази для проведення інвентаризації ресурсів у сфері туризму і рекреації, а також для регулювання сільського туризму. Удосконалення договірно-правової бази для організації двостороннього співробітництва з країнами – членами ЄС. Прийняття нової редакції Закону України «Про туризм» (2003 р.), розроблення Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 рр. і Програми розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004–2010 рр.
2006–2010 рр.	Державна служба туризму і курортів, що підпорядковувалась Міністерству культури і туризму України	Активізація співробітництва з країнами ЄС у сфері туризму стосовно адаптації української нормативно-правової бази до відповідних директив ЄС

Період	Орган державної виконавчої влади, що регулює туристичну сферу	Основні результати діяльності
2011–2015 рр.	Державне агентство з туризму та курортів, що підпорядковувалося Міністерству інфраструктури України	Розвитку сфери не приділялося достатньої уваги, бо ключовими функціями міністерства було управління процесами транспортування та зв'язку
2015–2019 рр.	Департамент туризму та курортів, що підпорядковувався Міністерству економічного розвитку та торгівлі України, а з 29.08.2019 р. – Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України	Створення консультативно-дорадчого органу – Наукової ради з туризму та курортів. Прийняття Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 № 168-р. Прийняття 11 національних стандартів, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами. Активізація роботи з розроблення стандартів вищої освіти за спеціальностями «Туризм», «Готельно-ресторанна справа» та ін., за якими здійснюється підготовка фахівців для сфери туризму, та гармонізація кваліфікаційних вимог і стандартів вищої освіти у закладах вищої освіти, що забезпечують підготовку фахівців для сфери туризму. Створення Національної туристичної організації
2019 р. – по теперішній час	З 24 грудня 2019 р. Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ), діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство культури та інформаційної політики	Початок роботи – 1 квітня 2020 р. Першочерговим завданням для відомства після завершення карантину, пов'язаним з COVID-19, стане розвиток внутрішнього туризму. Зокрема, глобальна мета агентства – формування культури подорожей Україною. Надано старт проєкту «Мандруй Україною». Планується з 2021 р. почати збирати туристичну статистику

За цих умов необхідність проведення системних дій у державній політиці у сфері туризму стає очевидною. Ця політика повинна отримати самостійне значення, включаючи спеціальні заходи. Формування державної політики у сфері туризму передбачає відповідний механізм, що включає обґрунтування рішень, розроблення стратегії розвитку галузі та системи інструментів.

Проведений аналіз найкращих світових практик державної політики у сфері туризму і рекреації дає змогу обґрунтовано сказати, що пряме запозичення передового досвіду країн, які є хедлайнерами в розвитку індустрії

туризму, без адаптації відповідних інструментів до українських реалій неможливе, але як досить перспективні запропоновано розглянути:

- розвиток науково-дослідних робіт у сфері туризму і рекреації з використанням маркетингових технологій;
- законодавче закріплення необхідності розроблення та реалізації державної туристичної «іміджевої» стратегії;
- створення зарубіжних офісів Директорату туризму Міністерства культури та інформаційної політики України на зарубіжних ринках з метою просування та збуту вітчизняного туристичного продукту;
- розроблення спеціальних регіональних програм для підтримки підприємництва у сфері туризму і рекреації.

Запропоновано таку класифікацію інструментів державної політики розвитку туризму за сферами їхнього застосування:

- **правова сфера:** удосконалення нормативно-правової бази туризму; розвиток методологій ліцензування, стандартизації та сертифікації у сфері туризму; митне регулювання; встановлення правил в'їзду, виїзду та перебування на території України з урахуванням інтересів розвитку туризму; боротьба зі злочинністю та корупцією;
- **економічна сфера:** податкове регулювання діяльності в туризмі; цільове бюджетне фінансування програм розвитку туризму; створення сприятливих умов для інвестицій у туризм; збільшення інвестицій у людський капітал;
- **соціальна сфера:** вирішення проблем адресного соціального туризму, залучення до вирішення цих проблем профспілкових і громадських організацій, податкове стимулювання підприємств туризму до надання послуг у сфері соціального туризму;
- **науково-освітня сфера:** розвиток наукових досліджень у сфері туризму; створення інформаційно-аналітичної бази; забезпечення професійними кадрами туристичної діяльності;
- **сфера організації туризму:** формування іміджу України на світовому ринку туризму; сприяння у просуванні туристичного продукту на внутрішній і світовий ринки; участь у міжнародних туристських програмах; створення умов для багатоцільового використання туристської інфраструктури; координація діяльності та інвестицій державного та приватного секторів у сфері розвитку туризму;
- **інноваційна сфера туризму:** формування умов інноваційної діяльності у сфері туризму, податкове стимулювання інноваційної діяльності, інвестування в нові види туризму та технології їхнього забезпечення.

У другому розділі – «Методологія дослідження державного регулювання туристичної сфери України» - систематизовано методологічні основи державного регулювання туристичної сфери, окреслено, з точки зору системного підходу, методичні засади застосування інноваційних підходів у державному регулюванні туристичної сфери та визначено в ході проведеного

дослідження специфіку функціонування механізмів державного регулювання туристичної сфери України.

У ході дослідження визначено, що першочерговими напрямками діяльності держави в туристичній сфері є:

- законодавче забезпечення процесу розвитку ринку туристичних послуг, і перш за все спрощення процесу оформлення документів та митного огляду;
- стимулювання розвитку матеріально-технічної бази туризму;
- удосконалення всіх галузей інфраструктури, у першу чергу транспорту;
- інформаційне та кадрове забезпечення туризму;
- охорона порядку і забезпечення безпеки.

Як показав аналіз поглядів на державне регулювання туризму, викладених у нормативних правових актах, таких як Закон України «Про туризм», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року», та науковій літературі – туристична галузь України, маючи потужний туристично-рекреаційний потенціал, розвивалася без урахування особливостей її функціонування, глибокого проникнення в суть проблем та за відсутності цілеспрямованої, комплексної туристичної політики держави й відпрацьованих механізмів управління. Тому поняття державного регулювання у сфері туризму, на нашу думку, у законодавстві та науковій літературі не має досить чіткого визначення, а значить, відноситься до розряду дискусійних.

Уточнено понятійний апарат теорії державного регулювання туризму, а саме категорій «сфера туризму» та «державне регулювання сфери туризму». Сфера туризму – це сукупність об'єктів внутрішнього і зовнішнього середовища, що беруть участь у формуванні, просуванні й реалізації турпродукту і впливають на перебування туристів у дестинації. У структурі сфери туризму виділено дві великі групи об'єктів: об'єкти зовнішнього і об'єкти внутрішнього середовища, і розкрито їх сутність із позиції державного регулювання. Державне регулювання сфери туризму – це діяльність органів державної влади щодо впливу на сферу туризму з метою забезпечення її функціонування в заданих параметрах або досягнення нових запланованих меж.

Сучасний стан національної ринкової економіки вимагає пошуку нових форм державного регулювання, що відповідають новим економічним умовам. При цьому характер і роль державного регулювання туризму потребує певної трансформації.

По-перше, державне регулювання туризму повинне спиратися на чіткі економічні важелі, які будуть коригувати та спрямовувати розвиток туризму в потрібному напрямі.

По-друге, необхідна зміна форм і методів державного регулювання розвитку туризму з акцентуванням на непрямих методах державного впливу.

По-третє, необхідне посилення уваги держави до вирішення складних соціальних проблем (розвиток адресного соціального туризму та ін.) та державної підтримки в питанні становлення туристичної інфраструктури.

Регулювання розвитку туризму – це багаторівнева система, що в себе

включає:

1) координацію та сприяння розвитку туризму в глобальному масштабі, яке здійснюється через UNWTO за участі міжнародних фінансових організацій;

2) узгодженість туристичної політики на міждержавному рівні, яка досягається через регіональні туристичні організації та спеціальні органи міждержавних об'єднань (наприклад, ЄС);

3) на національному і регіональному рівнях регулювання також здійснюється через спеціальні органи державної влади та суспільні асоціації туристичних організацій.

Ефективне використання туристичного потенціалу України, безумовно, вимагає активних і послідовних дій із розвитку туристичної сфери з боку органів державної влади. Визначено, що механізм реалізації туристичної політики з точки зору методології державного регулювання включає такі види організаторської діяльності:

- аналіз об'єкта регулювання, що передбачає розгорнуту характеристику об'єкта регулювання, у процесі якого виділяються основні тенденції розвитку, розкриваються й оцінюються різного роду потенціали;

- розроблення концепції розвитку туризму, що повинна включати цілі розвитку з урахуванням потреб суб'єктів господарювання;

- розроблення цільових програм розвитку туризму, у яких враховуються тенденції, проблеми та параметри розвитку об'єкта регулювання, формується образ майбутнього, визначаються магістральні напрями розвитку і засоби досягнення мети;

- підготовку конкретних заходів для досягнення поставлених цілей, що передбачає використання тактичних засобів виконання стратегічних завдань;

- здійснення контролю, яке пов'язано з оцінкою виконання намічених заходів, коригуванням спочатку сформульованих цілей.

Виокремлено, що до напрямів інноваційної діяльності в туристичній сфері належать: *організаційні інновації, маркетингові інновації та продуктові інновації*. Основою упровадження й розроблення інновацій має стати інноваційна система в органах державної влади, що відповідають за розвиток туризму. Отже, доцільно виділити такі інноваційні підходи в державному регулюванні сфери туризму (рис. 1):

- організація, форми та методи державного регулювання;

- просування туристичних продуктів на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках;

- розроблення нових та якісне вдосконалення апробованих туристичних продуктів.

Рис. 1. Інноваційні підходи в державному регулюванні сфери туризму

Спільними принципами ефективного управління інноваціями, як показує сучасний досвід, є комплексність і перманентність інноваційної діяльності, обов'язкове цілепокладання і стратегічне планування, оптимальне поєднання централізації та децентралізації, а також колегіальність у прийнятті рішень. Доведено, що розроблення інновацій та упровадження їх у державне регулювання сфери туризму включає в себе кілька послідовних етапів, що проводяться органами державної влади, а саме:

- збирання та аналіз інформації про стан справ у конкретному секторі галузі туризму, на конкретному об'єкті;
- дослідження можливості щодо зміни ситуації;
- визначення видів інновацій, які необхідно розробити й упровадити;
- розроблення загального плану упровадження інновацій;
- оцінка прогнозованих результатів упровадження інновацій;
- організація упровадження інновацій і керівництво упровадженням;
- контроль зміни ситуації у зв'язку з упровадженням інновації;
- оцінка результатів упровадження інновацій.

Відзначено, що, відповідно до Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р., в Україні традиційно функціонують такі механізми державного регулювання туристичної сфери, як організаційний, правовий, фінансовий та економічний.

Обґрунтовано необхідність створення такого організаційного механізму державного регулювання туристичної сфери, який забезпечить гармонійне поєднання інтересів приватного, територіального і державного рівнів через визнання рівноправності.

Підкреслено, що нормативний механізм державного регулювання туристичної сфери складається з великої кількості нормативно-правових документів, які регулюють діяльність у сфері туризму, як загального, так і спеціального призначення. Зазначено, що правові норми з туристичних питань у нинішніх умовах присутні в понад 200 нормативно-правових актах, що,

відповідно, викликає суттєві колізії у функціонуванні нормативного механізму державного регулювання туристичної сфери України.

Відмічено, що економічний механізм державного регулювання туристичної сфери України не можна вважати досконалим унаслідок того, що лише 1,29 % від загальних капітальних інвестицій в економіку України складають інвестиції в туристичну сферу. Відповідно, внесок туризму у валовий внутрішній продукт (ВВП) України становить лише 1,5%.

Виокремлено ключові проблеми функціонування фінансового механізму державного регулювання сфери туризму в Україні, що полягають у зменшенні рівня бюджетного фінансування зазначеної сфери, що не може бути компенсовано з інших джерел; високій вартості ресурсів кредитного типу та відсутності зацікавленості структур фінансового призначення у вкладеннях на довгостроковий період у туристичну сферу.

У третьому розділі – *«Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку механізмів державного регулювання туристичної сфери»* – систематизовано зарубіжний досвід державного регулювання туристичної сфери, надано оцінку державного регулювання туристичної сфери України, схарактеризовано стан упровадження сучасних заходів розвитку туристичної галузі в період карантину.

Проаналізовано зарубіжний досвід державного регулювання туристичної сфери. Показано, що комплекс методів державного регулювання і стимулювання розвитку туристичної сфери в закордонних країнах загальновідомий – це економічні, правові, соціальні, політико-адміністративні, культурні й екологічні методи.

Визначено, що в зарубіжних країнах, зокрема в економічно слабо розвинених, які поставили перед собою за мету розвиток туризму, використовуються такі засоби і методи державного регулювання, як пільгове оподаткування; фінансування та кредитування туристичних об'єктів; зменшення митних зборів на товари туристичного призначення; оренда землі та споживання комунальних послуг на вигідних умовах.

Підкреслено, що за час пандемії в туристичній сфері країн ЄС особливо знизилися інвестиції в розміщення та в забезпечення харчуванням – на 94 %.

Експерти відзначають, що туризм є ключовим елементом стратегії ЄС щодо робочих місць та інклюзивного зростання. В ЄС функціонує понад 2 мільйони підприємств, чію діяльність головним чином або частково пов'язано з туристичною галуззю. Більшість із них – це малі та середні підприємства, у яких зайнято близько 12 мільйонів людей.

Стосовно 2020 р. пандемія коронавірусу обійшлася світовій туристичній індустрії в 320 мільярдів доларів США втрачених доходів у період із січня по травень 2020 р. У доповіді UNWTO відзначається, що ця цифра утричі перевищує втрати, яких зазнала галузь у результаті світової фінансової кризи 2009 р. За вказаний період чисельність туристів унаслідок введення обмежувальних заходів і припинення більшості міжнародних авіаперельотів скоротилася на 300 мільйонів осіб, що на 56 % менше проти аналогічного

періоду попереднього року.

Слід при цьому відзначити, що сектор туризму забезпечує 10,3 % світового ВВП, 3 % ВВП і 6 % загального обсягу експорту країн «двадцятки». Через проблеми в цьому секторі світовий ВВП у 2020 р. може знизитися на 2,8 % (2,22 триліона доларів США) у разі зупинення туристичного потоку на вісім місяців. Водночас в окремих країнах (переважно у малорозвинених і острівних державах) ВВП значною мірою або навіть практично повністю залежить від міжнародного туризму – економіка таких країн постраждає найсильніше. За даними Всесвітньої ради з туризму та подорожей (WTTC), міжнародного неурядового громадського об'єднання з учасників індустрії туризму і подорожей, у Макао, наприклад, на туризм припадає 91,3 % ВВП, на Мальдівах – 56,6%, на Багамських островах – 43,3 %. Наслідки закриття кордонів і скасування авіаперевезень для таких країн є згубними: приміром, на острові Ямайка, 31,1 % ВВП якого забезпечує сектор туризму, уже близько 300 000 осіб стали безробітними.

Виокремлено базові інструменти, які може бути використано для створення довгострокових національних програм розвитку туризму в країнах світу:

- посилення дійових та встановлення нових заходів, що регламентують і передбачають захист здоров'я людей і навколишнього середовища;
- створення програм, призначених гарантувати чистоту виробничих процесів і продукції, що випускається в туристичній індустрії;
- використання в якості механізму впливу на туристичну сферу цінової політики.

Обґрунтовано в ході дослідження, що за останні два роки Україна піднялась на 10 позицій в Індексі конкурентоспроможності у сфері подорожей і туризму, посівши 78-ме місце. Підкреслено, що в цілому Україна приваблива та перспективна в туристичному сенсі, але існують певні проблеми, що потребують вирішення та послідовних кроків із боку виконавчої влади, а саме:

- складне політико-економічне становище;
- нерозвиненість туристичної інфраструктури;
- недостатність державної підтримки розвитку підприємницької діяльності у сфері туризму;
- відсутність привабливого іміджу України як туристичної території на міжнародному рівні (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл внутрішніх переміщень вітчизняних та іноземних туристів в Україні протягом 2018–2019 рр.

Виокремлено ключові завдання державного регулювання туристичної сфери України, враховуючи її становище на світовому туристичному ринку загалом та зокрема в умовах пандемії 2020 р., наприклад: до завершення карантину внесення змін до законів України «Про туризм» і «Про курорти» з метою максимального спрощення всіх бізнес-процесів у цій сфері; скасування ліцензування туроператорської діяльності; упровадження добровільної й декларативної категоризації готелів, а також упорядкування діяльності гідів та екскурсководів; радикальне спрощення податкових правил для експорту туристичних послуг; підвищення бюджетних витрат на маркетинг туристичних пропозицій; спрощення візового режиму й активна співпраця зі світовими туристичними організаціями; розроблення антикризової стратегії державного регулювання в туристичній сфері.

UNWTO за підтримки ВООЗ склала такий список рекомендацій щодо подолання кризи в туристичній галузі, пов'язаної з пандемією коронавірусу:

- у розпал кризи держава повинна надавати фінансову допомогу і компаніям, щоб вони могли зберегти своїх працівників, і самозайнятим громадянам. Це можуть бути різні субсидії, пільги, зниження податкового навантаження, відстрочення обов'язкових платежів. За таких умов повинно бути переглянуто всі податки, збори і мита, що зачіпають об'єкти туріндустрії та транспорт. Зокрема, потрібно призупинити або знизити розмір туристичних зборів, податок на додану вартість, транспортний податок;
- організація пропонує підтримати індустрію подорожей інвестиціями з фондів, створених на випадок надзвичайних ситуацій. Особливу увагу варто приділити тим компаніям, які криза зачепила найсильніше, щоб

вони могли уникнути банкрутства і потім повернутися до нормальної діяльності;

- у поточній ситуації варто звернути увагу на розвиток онлайн-продуктів і цифровий маркетинг – зокрема, використовувати весь потенціал соціальних мереж;

- держави повинні фінансувати програми для дистанційної освіти і професійного навчання, підтримувати інноваційні стартапи. Такі стартапи можуть включати механізми для більш ефективного споживання природних ресурсів;

- необхідно створити кризовий менеджмент і розробити стратегії, зокрема і щодо взаємодії із засобами масової інформації та впливовими медіаперсонами. А також розробити кризові сценарії, спираючися на поточні умови і динаміку процесів. Це допоможе швидше відновитися туристичній сфері в майбутньому;

- організація радить урядам створювати комітети з відновлення туризму за участю представників галузі та держави. До комітету можуть увійти представники авіа- та інших транспортних компаній, ресторатори, власники готельного і торговельного бізнесу, представники міністерства зовнішніх справ та інших державних структур;

- державі потрібно всіляко стимулювати прямі інвестиції з-за кордону на розвиток транспортної та готельної інфраструктури, природних і культурних пам'яток. Це дуже підвищить конкурентоспроможність туристичного сектору;

- туристичним компаніям дуже важливо забезпечити захист інтересів споживачів – щоб вони могли перенести свої поїздки або повернути гроші. Це допоможе зберегти довіру споживачів, і вони швидко повернуться назад після кризи;

- після кризи потрібно просувати внутрішній туризм, оскільки він першим почне відроджуватися. Потрібно стимулювати мандрівників проводити в поїздках більше часу – для цього потрібні конкурентоспроможні ціни, спецпропозиції, маркетингове просування, путівки від роботодавців;

- країнам необхідно диверсифікувати свої туристичні галузі, щоб уникнути залежності від одного ринку або виду діяльності. Необхідно також збільшити кількість міжнародних заходів та конференцій із розвитку туризму. Компанії можна підтримати, скасувавши для них плату за участь у туристичних ярмарках і шоу;

- для того щоб якомога швидше подолати кризу, після закінчення епідемії державам слід спростити візові режими. Замість складних візових процесів варто ввести електронні, візи по прибуттю або безвізовий доступ. Обмеження на поїздки, введені деякими країнами, потрібно переглядати і своєчасно скасувати за відсутності загрози.

- після кризи слід лібералізувати умови для авіаперевезень, щоб авіакомпанії могли швидше наростити пасажиропотік. Державам потрібно забезпечити гнучкість доступу на свої ринки. Також слід переглянути

авіамаршрути (зробити їх більш короткими) з метою скорочення використання палива і викидів CO₂.

UNWTO тісно співпрацює з міжнародними організаціями, урядами і приватним сектором із тим, щоб вони змогли своєчасно розпочати відновлення туризму, проявляючи при цьому відповідальний підхід.

Загалом туристична сфера посідає досить скромне місце в економіці України – близько 1,5 % ВВП. Тим не менш туристи створюють доходи й іншим суміжним галузям: торгівлі, громадському харчуванню, транспорту, готельному бізнесу тощо. За підрахунками експертів, вже зараз українська туристична індустрія втратила приблизно 1,5 мільярда доларів. Через пандемію коронавірусу спорожніли міста, готелі, курорти, музеї та галереї залишилися без відвідувачів. Через карантин багато людей втратили роботу та бізнес, багато хто витратив свої заощадження.

У четвертому розділі – *«Удосконалення механізмів державного регулювання туристичної сфери України»* – здійснено заходи з формування комплексної оцінки конкурентоспроможності туристичних DESTINAЦІЙ, проведено аналіз із визначення підходів до механізмів підвищення конкурентоспроможності туристичних DESTINAЦІЙ та обґрунтовано сучасні механізми формування конкурентного середовища в туризмі.

Визначено, що конкурентоспроможність туристичних DESTINAЦІЙ залежить від рівня їхнього інформаційного і маркетингового забезпечення. Питаннями міжнародного маркетингу і просування займаються національні туристичні організації (НТО). У четвертому розділі дисертаційного дослідження проведено всебічний аналіз маркетингової діяльності НТО. Встановлено, що країни, які активно розвивають в'їзний туризм, направляють значні засоби до бюджетів своїх НТО.

НТО зазвичай створюються на умовах державно-приватного партнерства і фінансуються за рахунок державного бюджету і приватного сектору. Усі НТО активно займаються формуванням туристичного іміджу і бренда своїх країн. Реально досягну конкурентоспроможність туристичної DESTINAЦІЇ кількісно можна оцінити за допомогою низки показників, що характеризують її конкурентоспроможність з урахуванням тих витрат, які потрібні для її досягнення. Причому ці витрати мають великий мультиплікативний ефект, оскільки результатами можуть користуватися не лише підприємства сфери туризму, але і підприємства інших сфер діяльності, і місцеві жителі DESTINAЦІЇ.

Привабливість туристичної DESTINAЦІЇ є одним із найважливіших критеріїв оцінювання її конкурентоспроможності. Туристична привабливість – це досить складне інтегроване поняття, яке можна описати цілим комплексом взаємопов'язаних характеристик. На нашу думку, туристичну привабливість DESTINAЦІЇ можна визначити як наявність туристично-рекреаційних, інфраструктурних, соціально економічних та інших характеристик DESTINAЦІЇ, які формують до неї туристський інтерес і спонукають туриста до здійснення подорожі саме в цю DESTINAЦІЮ.

Привабливість туристичної дестинації тісно пов'язано з мотивацією подорожі, яка характеризує загальне бажання туриста подорожувати, і з поняттям туристичної потреби. У наукових роботах вивчаються, як правило, сукупні чинники мотивації мандрівників без прив'язки до конкретної дестинації.

Існує кореляція між витратами НТО на маркетинг і кількістю міжнародних прибуттів. Діяльність із просування у сфері туризму здійснюється на макро- і мікрорівні. Просуванням на макрорівні є комплекс заходів, спрямованих на просування країни в цілому як туристичної дестинації, а також на рекламу окремих туристичних регіонів країни.

Слід зазначити, що під час розроблення рекламних стратегій зазвичай сегментують туристичний ринок і розробляють маркетинг і рекламні кампанії для охоплення конкретних сегментів ринку. Провадячи рекламну кампанію, важливо знати, який конкретно сегмент туристичного ринку стане споживачем реклами, тобто якою є цільова аудиторія турпродукту. Характер цільової аудиторії впливає на зміст самої реклами, на місця і засоби її розміщення, час випуску. Як потужний засіб дії на споживача рекламу доцільно використовувати спільно з іншими засобами маркетингових комунікацій. Як показує практика, тільки в цьому разі буде досягнуто максимального синергічного ефекту просування туристичних дестинацій і туристичних продуктів на ринку.

На формування туристичних потреб впливають такі групи чинників :

- природні чинники (географія дестинації, її клімат, флора, фауна та ін.);
- соціально-економічний розвиток дестинації (економічний і культурний рівень розвитку дестинації, мова, національні особливості побуту місцевого населення тощо);
- інфраструктура туризму дестинації (транспорт, готелі, підприємства харчування, дозвілля, спортивно-курортні споруди та ін.);
- розвиненість загальної інфраструктури дестинації (громадський транспорт, торгівля, автомобільні стоянки та ін.);
- туристська пропозиція (екскурсійні, спортивні, розважальні, курортні, рекреаційні та інші послуги).

У разі повторної подорожі туриста до дестинації привабливість характеризується отриманим раніше туристським досвідом і якістю обслуговування. У науковій літературі найбільшою мірою досліджуються питання мотивації туристів та оцінки якості обслуговування.

Нами були розроблені та запропоновані концептуальні напрями привабливості територій регіону для туристично-рекреаційного зонування й рейтингування зон на основі комплексного обліку туристично-рекреаційного потенціалу, соціально-економічних та екологічних умов у цілях просторового планування розвитку туристичного комплексу регіону (рис. 3).

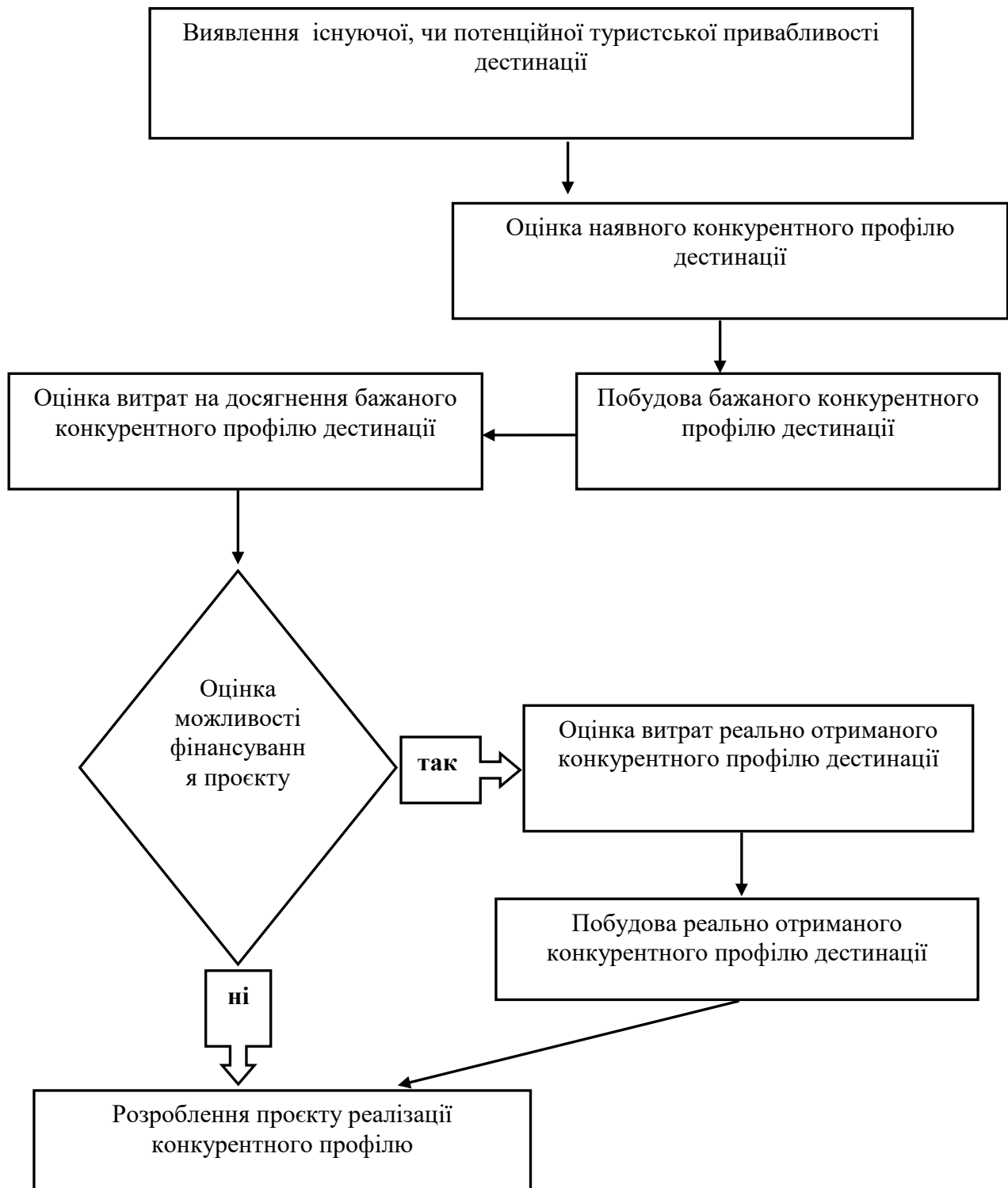

Рис. 3. Концептуальні напрями формування конкурентоспроможності туристичної дестинації

Проведений аналіз досвіду просування туристичних дестинацій показав, що високий рівень міжнародної конкуренції на світовому туристичному ринку примушує держави докладати величезних зусиль для залучення туристів до країни, використовувати нові технології просування національного турпродукту, вкладати істотні фінансові ресурси у просування туристичних

дестинацій. Одним із важливих чинників, що безпосередньо впливає на розширення та збільшення туристичних потоків у дестинацію, є стан рекламно-інформаційного забезпечення туріндустрії.

Співпраця держави і приватного сектору є одним із найбільш ефективних методів підвищення конкурентоспроможності в туризмі, чинником, що забезпечує стійкий розвиток туризму, а також ефективним інструментом просування як туристичних дестинацій, так і окремих національних туристичних продуктів.

Проведений аналіз джерел фінансування маркетингових бюджетів НТО показав, що останніми роками сформувалася світова тенденція відходу від державного фінансування в бік фінансування маркетингових програм приватним сектором через механізм державно-приватного партнерства. Підприємства туристичної сфери, що працюють на ринку внутрішнього і в'їзного туризму, дуже зацікавлені у збільшенні туристичних потоків. Для формування бюджету просування України на світовому туристичному ринку пропонується використовувати механізм державно-приватного партнерства.

За результатами проведеного аналізу, НТО мають 562 відділення і 176 представництв по всьому світу. Відсутність в Україні зарубіжних офісів на основних ринках, що відправляють, істотно гальмує зростання в'їзного туризму, оскільки цей від'ємний чинник ускладнює проведення маркетингових досліджень потенційних туристичних ринків, здійснення ефективного просування України, формування привабливого туристичного іміджу країни. Доцільно створювати представництва на цільових ринках, перспективних з точки зору розвитку в'їзного туризму.

Проаналізувавши використання сучасних інформаційних технологій у діяльності НТО, авторка показує, що Інтернет і електронний маркетинг стали невід'ємними атрибутами ділової активності НТО у світі. У дисертації обґрунтовано необхідність формування єдиного інформаційного простору туризму, який забезпечить різноманітні потреби українських і зарубіжних туристів, починаючи від інформаційно-довідкової інформації і закінчуючи електронною комерцією.

Використання програм лояльності стає для туристичного бізнесу ідеологією, спрямованою на підвищення ефективності взаємодії з туристами з метою пропозиції кожному клієнтові унікального туристичного продукту, що виражається в матеріальному, емоційному, психологічному зиску. Формування лояльності слід проводити не лише на мікрорівні окремих туристичних підприємств, але і на макро- і мезорівні, оскільки доброзичливе ставлення складається в туриста у туристичній дестинації загалом. Одним з інструментів підвищення зацікавленості місцевого населення у формуванні та збільшенні туристичних потоків у дестинацію може стати активне залучення їх до сфери туризму, активізація заходів зі зв'язків із громадськістю серед місцевого населення для роз'яснення ролі та значення туризму для розвитку тієї дестинації, де вони мешкають.

У цьому розділі дисертації розроблено пропозиції з підвищення якості професійної підготовки кадрів у сфері туризму, зокрема й зі створення базових кафедр, використання вебінарів. Такого роду партнерство дозволить істотно підвищити вагу практичного складника у програмі навчання, зміцнити і розширити взаємодію з потенційними працедавцями, підвищити конкурентоспроможність випускників на ринку праці.

У п'ятому розділі – *«Стратегія розвитку державного регулювання туристичної сфери України»* – розроблено модель та наведено методологічний підхід до визначення пріоритетних об'єктів державного регулювання туристичної сфери України, обґрунтовано стратегічні напрями розвитку механізмів державного регулювання туристичної сфери України, розкрито концептуальні засади модернізації сучасної туристичної політики України.

Основним напрямом удосконалення державного регулювання є розвиток методичних основ державного регулювання сфери туризму, зокрема розроблення методологічного підходу, що дозволяє науково обґрунтовано визначати об'єкти і цілі державного регулювання. У межах цього методологічного підходу розробляється сукупність проваджуваних у певній послідовності дій або заходів, що дозволяють досягти заданих результатів.

Під час вивчення різних процесів і явищ сфери туризму з метою розвитку теорії та розроблення методичних і практичних рекомендацій поряд з апробованими науковими методами системного аналізу та комплексного підходу в низці випадків застосовується об'єктно-цільовий підхід.

Зокрема, об'єктно-цільовий підхід є доречним під час проведення аналізу туристично-рекреаційних ресурсів певних територій і адміністративно-територіальних утворень. Його застосування забезпечує науково обґрунтоване планування розвитку туризму, даючи можливість оцінити потенціал туристичних ресурсів кожного з районів області з точки зору наявності об'єктів туристського інтересу, стану туристичної інфраструктури та виділити серед них найбільш перспективні для розвитку туризму райони.

Незважаючи на те, що об'єктно-цільовий підхід реалізовано у практиці органів державної влади, висловлюємо думку, що існує необхідність адаптації його застосування в частині, що стосується його суті, класифікації об'єктів і цілей регулювання, а також порядку використання в конкретних соціально-економічних умовах регіону (країни) (рис. 4).

Об'єктно-цільовий підхід у державному регулюванні сфери туризму – це засіб визначення пріоритетності об'єктів регулювання та вибору оптимальних форм і методів впливу на них органів державної влади в інтересах досягнення поставлених цілей, який засновано на комплексному оцінюванні ролі та впливу цих об'єктів на стан сфери туризму в конкретних умовах.

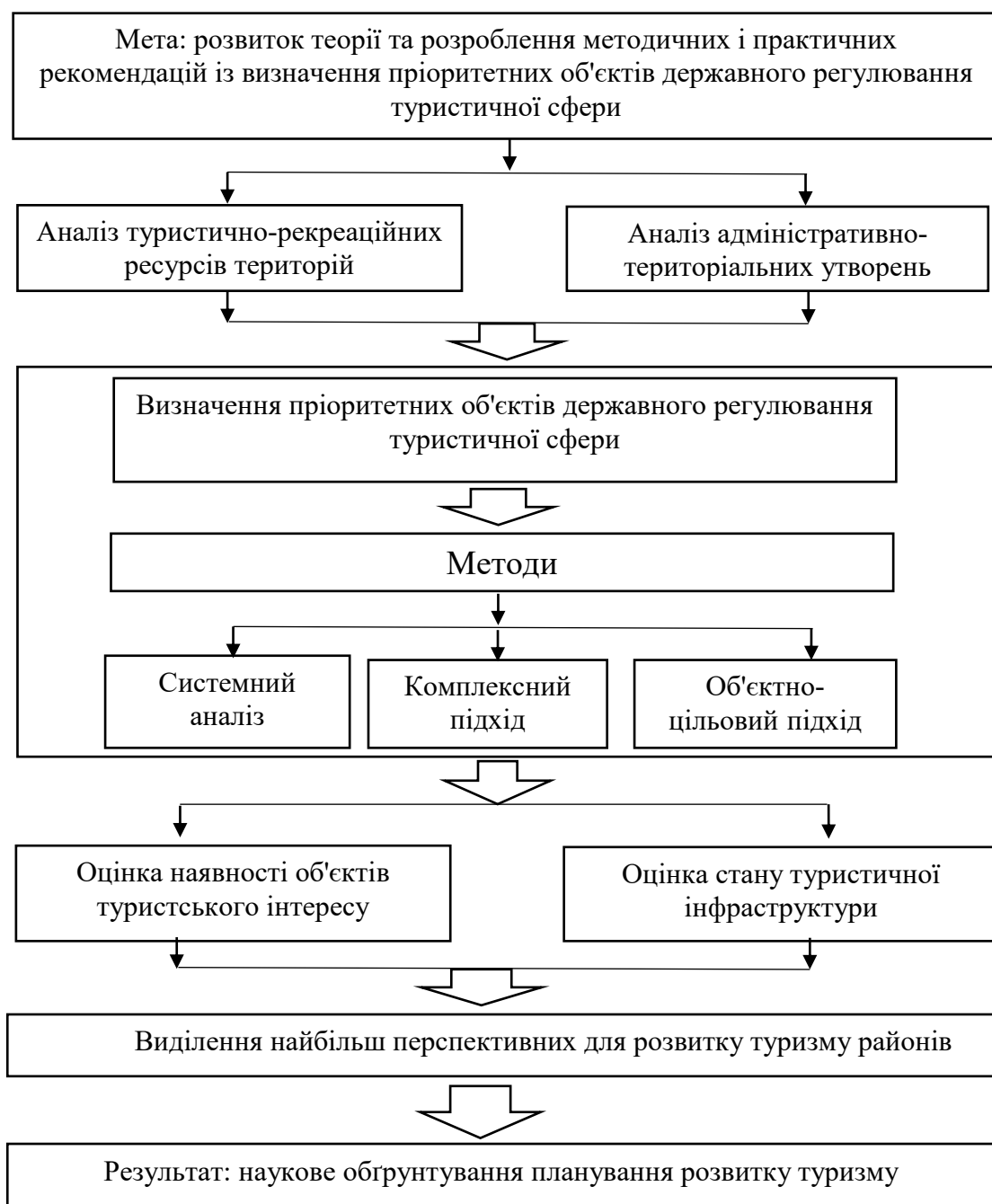

Рис. 4. Методологічний підхід до визначення пріоритетних об'єктів державного регулювання у сфері туризму

Розроблено методологічний підхід, заснований на об'єктно-цільовому програмуванні, спрямований на визначення пріоритетних об'єктів державного регулювання у сфері туризму, який складається з таких послідовно виконуваних заходів:

- загальний аналіз сфери туризму (груп об'єктів), який проводиться з використанням певних засобів та методів;
- виявлення проблем і негативних моментів, що стримують розвиток сфери туризму та впливають на результативність її функціонування;

- визначення головної мети державного регулювання у сфері туризму;
- виділення об'єктів, що забезпечують досягнення головної мети державного регулювання, та проведення їхнього комплексного оцінювання;
- вибір оптимальних форм і методів державного регулювання залежно від наявності фактичних коштів;
- прогнозування можливих результатів державного регулювання;
- ранжування об'єктів державного регулювання залежно від їхньої пріоритетності.

У загальному вигляді методологічний підхід, що заснований на об'єктно-цільовому програмуванні, спрямований на визначення пріоритетних об'єктів державного регулювання у сфері туризму та складається з послідовно виконуваних заходів, наведено на рис. 5.

Рис. 5. Етапи упровадження методологічного підходу до визначення пріоритетних об'єктів державного регулювання у сфері туризму

Підкреслено, що розроблений методологічний підхід має інваріантний характер і дозволяє визначати пріоритетні для регулювання об'єкти з різних груп однорідних або неоднорідних об'єктів. При цьому можуть використовуватися як економічні, так і неекономічні показники – збільшення пропускної здатності об'єкта туристського інтересу, збільшення суми витрат туристів, зменшення часу на перехід з аеропорту в готель, зменшення інтервалу руху громадського транспорту та інші показники.

Показано, що усуненню наявних недоліків функціонування механізмів державного регулювання туристичної сфери України сприятиме проведення державою таких заходів:

- значне оновлення законодавчої бази, що регулює сферу туризму;
- законодавче вирішення таких проблем, як державна підтримка внутрішнього, в'їзного, соціального туризму, створення образу України як країни, сприятливої для розвитку туризму і рекреації, чіткий розподіл повноважень у сфері туризму, координація взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення прав і безпеки туристів тощо;
- визначення пріоритетів і черговості розвитку туристичних регіонів, що вже існують, із метою підвищення економічної ефективності пропонованих заходів;
- забезпечення кращої якості обслуговування у сфері туризму, а також створення національної системи професійної підготовки кваліфікованих туристичних кадрів;
- зважаючи на протяжність кордонів з іншими країнами, надання пильної уваги транскордонному туризму, що характеризується переважно короткостроковими турами. Для успішного його розвитку необхідно також внести зміни і доповнення до законодавства, спростивши процедуру перетину державного кордону.

Виокремлено стратегічні напрями вдосконалення механізмів державного регулювання розвитку туристичної сфери:

- зміцнення позицій Національної туристичної організації України як державної установи;
- розроблення та впровадження плану цифрової трансформації туристичної сфери України;
- реорганізація державного регулювання в туристичній сфері на регіональному та місцевому рівнях;
- введення поправок до законодавства у сфері туризму;
- розроблення та впровадження програми, спрямованої на оптимізацію турів вихідного дня та ділового туризму;
- модернізація транспортного сполучення;
- розвиток бренда України як туристичної території;
- впровадження маркетингового плану розвитку туристичної сфери в Україні на період 2021–2022 рр.

Зазначено, що основна мета державної туристичної політики України – це створення високоефективного і конкурентоспроможного туристичного

комплексу, що забезпечує значний внесок у розвиток економіки та передбачає виконання таких заходів:

- створення сучасного туристичного ринку на основі розвитку конкуренції, поглиблення спеціалізації і кооперації в роботі туристичних підприємств;
- формування сучасної нормативно-правової бази розвитку туризму і системи державного регулювання туристичної діяльності;
- створення умов для пріоритетного розвитку внутрішнього і в'їзного туризму, забезпечення розвитку соціального туризму в країні;
- інтеграція України до системи світового туристичного ринку і розвиток міжнародного співробітництва в галузі туризму;
- реалізація концепції сталого розвитку туризму як екологічно безпечної форми використання природних і культурних ресурсів;
- розроблення й упровадження прогресивних технологій туристичного обслуговування;
- стимулювання розвитку матеріального середовища туризму (засобів розміщення й інфраструктури) шляхом залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для реконструкції та будівництва туристичних об'єктів;
- удосконалення системи інформаційного забезпечення туристичної індустрії, проведення активної рекламної політики;
- створення сучасної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері туризму.

Запропоновано комплексний механізм впливу на туристичний попит і пропозицію в масштабах державного регулювання сфери туризму, що функціонує за допомогою використання нормативно-законодавчого, податкового, тарифного, фінансового, адміністративного механізмів.

Гнучке й ефективне застосування зазначеного комплексного механізму в напрямках продуктової, комунікаційної, цінової та збутової маркетингових стратегій дозволить відповідно вплинути:

- на розвиток загальнодержавного та регіонального туристичного продукту (збільшення якості та кількості пропозиції);
- рівень інформованості про туристичний продукт і формування позитивного ставлення до нього (зростання попиту);
- встановлення оптимальних цін для розвитку попиту і пропозиції;
- підвищення ефективності та обсягів продажів туристичного продукту.

ВИСНОВКИ

У дослідженні запропоновано розв'язання актуальної проблеми, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і вирішенні науково-прикладних завдань щодо оптимізації механізмів державного регулювання туристичної сфери України. У результаті проведених досліджень було отримано такі висновки:

1. Обґрунтовано на методологічному рівні понятійний апарат науки державного управління в частині визначення дефініції *«державне регулювання туристичної сфери»*, що являє собою систему суб'єктів економічного сектору держави, діяльність яких передбачає вчасне визначення ймовірностей виникнення негативних процесів у туристичній сфері економіки держави; характеризується діяльністю органів і установ усіх гілок державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) з розроблення та здійснення регуляторних, організаційних і координаційних впливів з метою збереження та забезпечення стійкого розвитку держави та світового співтовариства; пов'язується із прийняттям відповідних управлінських рішень і контролем виконання їх через налагодження зворотного зв'язку між цими суб'єктами й об'єктами державного регулювання.

2. Систематизовано теоретико-методологічні засади і зміст наукової проблеми з формування ефективної системи державного регулювання туристичної сфери України. У ході проведеного дослідження визначено соціально-економічні чинники розвитку туристичної сфери, що характеризується специфічними особливостями туристичного потенціалу. Передусім це виявляється відсутністю значних просторових розривів між районами, у яких формуються ресурси туристичної сфери. Практично всі райони мають досить високі туристичні можливості та можуть бути представлені підприємствами, що працюють на ринку туристичних послуг. Із цього виходить, що формування сучасного туристичного комплексу повинне спиратися на систему програмних заходів, що будуються на єдиних методичних і методологічних принципах та охоплюють основні напрями державної політики у сфері туризму, а також на розроблення й реалізацію програм розвитку туристичної сфери, що визначаються в рамках моделі.

3. Окреслено методичні засади застосування сучасних інноваційних підходів у державному регулюванні туристичної сфери, що полягають у виборі об'єктів регулювання, оптимізації форм і методів впливу на них з огляду на існуючі засоби туристичного регіону. Своєю чергою, через підвищення продуктивності праці та збільшення прибуткової частини бюджету це трансформується в економічні складники. У результаті економічного розвитку в туристичній сфері вирішується низка важливих соціальних завдань. Туристична сфера стає видатним працедавцем, створюючи нові робочі місця як у власній інфраструктурі, так і в інших галузях національної економіки через мультиплікативний чинник.

У ході проведеного дослідження визначено, що організаційний механізм державного регулювання включає такі види інноваційної діяльності в розвитку туристичної сфери:

- аналіз об'єкта регулювання;
- розроблення концепції розвитку туризму – постановка мети розвитку з урахуванням потреб суб'єктів господарювання;
- розроблення цільових програм розвитку туризму;
- розроблення конкретних заходів для досягнення поставлених цілей;
- здійснення контролю, що пов'язано з оцінюванням виконання намічених заходів, коригуванням раніше сформульованих цілей.
- державна участь у фінансуванні інвестиційних проєктів у сфері розвитку туризму спільно з недержавними структурами за правилом заперечення безвідплатного бюджетного фінансування, на засадах поворотності вкладених коштів, а саме коли державні кошти, що вкладаються, окупаються в ті ж терміни і на тій же основі, що і кошти комерційних фірм, які беруть участь у проєкті;
- вкладення державних коштів у ті проєкти, ефективність яких не вимірюється категорією «прибутку на кожного учасника», а має мультиплікативний характер, виходячи за межі дійових ринкових критеріїв ефективності.

4. Систематизовано зарубіжний досвід державного регулювання туристичної сфери. Аналіз зарубіжного досвіду державного регулювання розвитку туризму дозволяє дійти кількох важливих висновків, корисних щодо практичних завдань, які стоять перед Українською державою, а саме:

- туризм відіграє значну роль у реалізації соціальної політики у сфері як створення додаткових робочих місць, так і соціального захисту малозабезпечених верств населення (соціальний туризм);
- базою для регулювання сфери туризму є прийняття довгострокових стратегій із забезпечення стійкого розвитку галузі, розроблення на їхній основі програм розвитку окремих складників туристичної індустрії й туризму в регіонах;
- органи державного регулювання туризму повинні приділяти підвищену увагу науково-дослідним роботам у цій царині, аналізу тенденцій розвитку, використанню маркетингових технологій;
- найбільша ефективність державних інвестицій у сферу туризму (зокрема, і в туристичну інфраструктуру) досягається під час реалізації проєктів, що припускають значну участь приватного капіталу.

Опора на вказані положення є запорукою успішної реалізації програм розвитку туризму, що розробляються як на національному, так і на регіональному рівнях.

5. Надано оцінку державного регулювання туристичної сфери України. Зміст державного регулювання туризму визначається цілями, що стоять перед державними органами, а також тими інструментами, які має в розпорядженні держава для проведення цієї політики. Визначено, що туризм в Україні

декларативно було проголошено, але фактично досі не визнано пріоритетною галуззю економіки, що претендує на достатню державну підтримку. У державі практично відсутня система соціального туризму, а можливість широких верств населення користуватися туристичними послугами ускладнено через низьку платоспроможність населення. Констатується також пасивна структура в'їзду-виїзду на користь виїзду туристів, що є потужним джерелом вивезення валюти за кордон, відзначається низька питома вага пізнавальних і оздоровчих послуг внутрішнього туризму в загальній структурі туристичних послуг.

Нашою державою не використовуються повною мірою можливості внутрішнього туристичного ринку і багатих туристських ресурсів; фахівцями відзначається низький рівень туристичної рухливості українців. Тому нові технології в туризмі і суміжних галузях економіки сприятимуть різкому ривку в розвитку сфери подорожей.

6. Окреслено становище з упровадженням сучасних заходів розвитку туристичної галузі в період карантину. У ході проведення статистичного аналізу визначено, що більше 80 % підприємств туристичної галузі вимушені на кінець року задекларувати збиток і що 9 % від цих 80 % можуть збанкрутіти. Особливо важко складається ситуація для об'єктів, у яких є своя нерухомість. Це готельні мережі, великі здравниці – саме вони потерпають найбільше, оскільки держава зупинила цей бізнес у зв'язку з пандемією Covid-19.

Нинішня криза спричиняє укрупнення турагентського сектору та призводить до стиску сектору малого бізнесу. Низка туроператорів, особливо невеликих, пішла з ринку, а частка самостійних туристів зменшилася, оскільки ця категорія споживачів опинилася в найуразливішому становищі. Та концепція розвитку туристичної сфери передбачає забезпечення високої результативності державних і недержавних інституцій, отримання системного ефекту в забезпеченні інтересів держави через створення економічних, соціальних і матеріально-технічних умов становлення туристичного ринку та дотримання принципу поєднання економічних і соціальних цілей.

7. На основі структурно-функціонального аналізу сформовано комплексну систему конкурентоспроможності туристичних DESTINACIY, що передбачає складання цільових програм розвитку туризму, розроблення заходів із досягнення поставленої мети і державне регулювання туристичної сфери, засноване на єдиній комплексній політиці розвитку туризму і концепції регулювання туризму в регіоні з виділенням і систематизацією методів і інструментів реалізації цієї політики. Для зміни негативної ситуації необхідно активніше розвивати сферу туризму, повніше використовувати туристичний потенціал країни та її регіонів в розробленні нових турпродуктів, що враховують сучасні тенденції попиту на послуги рекреації та дозвілля. Турпродукти, що розробляються, мають бути привабливими не лише для іноземних туристів, але і для українців, щоб зароблені кошти вони витрачали у своїй країні.

8. Визначено напрями та механізми підвищення конкурентоспроможності туристичних DESTINACIY. Розроблено методику визначення пріоритетних

об'єктів державного регулювання, що дозволяє з позиції досягнення цілей регулювання на основі всебічного комплексного аналізу об'єктів визначати їхню пріоритетність і вибирати, виходячи з наявності засобів, оптимальні форми і методи впливу на них в інтересах досягнення поставлених цілей. Методика включає такі етапи: загальний аналіз сфери туризму (групи об'єктів), що проводиться з використанням різних засобів і методів; виявлення проблем і негативних моментів, що стримують розвиток сфери туризму і впливають на результативність її функціонування; визначення головної мети регулювання; виділення об'єктів, що забезпечують досягнення головної мети регулювання, і проведення їхнього комплексного оцінювання; вибір оптимальних форм і методів державного регулювання, виходячи з наявності засобів; прогнозування можливих результатів регулювання; ранжирування об'єктів регулювання за їхньою пріоритетністю.

9. Розроблено модель державного регулювання щодо визначення пріоритетних об'єктів туристичної сфери України. Запропонована модель оптимізації державного регулювання пріоритетних об'єктів туристичної сфери включає нормативно-правовий, інституційний, організаційно-економічний інформаційно-комунікаційний механізми та дозволяє погоджувати стратегічні й тактичні інтереси учасників регіонального ринку туристичних послуг в умовах державно-приватного партнерства. Така модель вимагає урахування довгострокових інтересів і наслідків та обмежує масштаби туризму так, щоб вони не перевершували можливостей території, що приймає, зберігаючи її ресурси для майбутніх поколінь. Головним результатом такого відповідального підходу може стати методологічне зрушення від короткострокового до довгострокового розуміння і планування туристичної діяльності.

Проблеми розвитку туризму і створення сучасного туристичного комплексу може бути позитивно вирішено, розглядаючи їх у широкому контексті державних реформ із включенням у середньо- і довгострокові програми соціально-економічного розвитку України.

10. Обґрунтовано концептуальні засади модернізації сучасної туристичної політики України. На основі проведеного дослідження сформульовано концептуальні стратегії розвитку механізмів формування державної туристичної політики, у яких запропоновано законодавчо закріпити забезпечення реалізації основної функції розвитку туристичної сфери, що в систематизованому вигляді охоплює інституційну діяльність органів державного управління щодо цілепокладання, прогнозування, планування і програмування, спрямованого на вирішення завдань стабільного соціально-економічного розвитку туристичної сфери держави на належному рівні. Пріоритетними напрямками державної туристичної політики повинні стати: захист прав мандрівників/подорожувальників, протистояння криміналізації цієї сфери; підтримка розвитку адресно-соціального туризму; підтримка розвитку в'їзного і внутрішнього туризму; збереження природних і культурних ресурсів країни і регіонів; підготовка і перепідготовка кадрів для туристичної сфери відповідно до міжнародних стандартів.

Виділено методи прямого і непрямого впливу на процес функціонування туристичної галузі; велику роль відведено таким непрямим методам впливу, як фінансово-кредитні важелі та стимули, інноваційна, амортизаційна і податкова політика, а також розроблення й реалізація стратегічних програм і концепцій розвитку сфери туристичних послуг.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Монографії:

1. Державне управління забезпеченням гендерної рівності в Україні : монографія / С. М. Домбровська, В. М. Мороз, Л. М. Грень, **Н. А. Леоненко**, С. А. Мороз. Харків : НУЦЗУ, 2018. 251 с.

Особистий внесок: проаналізовано особливості державного фінансування гендерної політики України та нормативно-правовий механізм державного управління гендерного підходу в українському суспільстві.

2. Леоненко Н. А. Державне регулювання туристичної сфери: теорія, методологія, практика : монографія. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2021. 325 с.

Статті у фахових наукових виданнях з державного управління:

3. Леоненко Н. А. Теоретичні аспекти державного регулювання сфери туризму в Україні. *Держава та регіони*. Серія : Державне управління / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : КПУ, 2018. № 4 (64). С. 91–95.

4. Леоненко Н. А. Організаційний механізм державного регулювання туристичної сфери. *Держава та регіони*. Серія : Державне управління / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : КПУ, 2019. № 1 (65). С. 66–69.

5. Леоненко Н. А. Правовий механізм державного регулювання туристичної сфери України. *Публічне управління та митне адміністрування*. Дніпро : Ун-т митної справи та фінансів, 2019. № 1 (20). С. 69–75.

6. Леоненко Н. А. Економічний механізм державного регулювання туристичної сфери України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування* : електрон. наук. фах. вид. Херсон. нац. техн. ун-ту. 2019. № 1. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.

7. Леоненко Н. А. Фінансовий механізм державного регулювання туристичної сфери України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Державне управління. Київ, 2019. Т. 30 (69), № 2. С. 66–69.

8. Леоненко Н. А. Напрями удосконалення механізмів державного регулювання туристичної сфери України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 1 (10). С. 134–141.

9. Леоненко Н. А. Дослідження моделей державного регулювання у сфері туризму. *Публічне управління і адміністрування в Україні* : наук. журн. Одеса : Причорномор. НДІ економіки та інновацій, 2019. Вип. 11. С. 91–97.

10. Леоненко Н. А. Концептуальні засади державного регулювання сталого розвитку туристичної сфери. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І Вернадського. Серія «Державне управління». Київ. 2019. Том 30 (69). №4, 2019. С.82-86.

11. Леоненко Н. А. Інноваційні технології в державному регулюванні сфери туризму. *Публічне управління і адміністрування в Україні* : наук. журн. Одеса: Причорномор. НДІ економіки та інновацій, 2019. Вип. 13. С. 46–49.

12. Леоненко Н. А. Системний підхід до формування державної політики регулювання розвитку туризму. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування* : електрон. наук. фах. вид. Херсон. нац. техн. ун-ту. 2019. № 2. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.

13. Леоненко Н. А. Інституційні основи державного регулювання сфери туризму України: сучасний стан та історичний досвід. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 2 (11). С. 221–231.

14. Н. А. Леоненко. Стратегічні засади формування державного туристичного брендингу в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. Дніпро : Ун-т митної справи та фінансів, 2019. № 4 (23). С. 66–73.

15. Леоненко Н. А. Державний механізм розроблення та реалізації маркетингової стратегії просування національного туристичного продукту. *Право та державне управління* : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя: КПУ, 2019. № 4. С. 181–186.

16. Леоненко Н. А. Ефективна реалізація механізмів державного регулювання як інструмент підвищення конкурентоспроможності туристичної сфери України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Державне управління. Київ, 2019. Т. 30 (69), № 5. С. 64–69.

17. Леоненко Н. А. Механізм державно-приватного партнерства в межах державної політики розвитку туристичної сфери України. *Публічне управління і адміністрування в Україні* : наук. журн. Одеса : Причорномор. НДІ економіки та інновацій, 2019. Вип. 14. С. 63–66.

18. Домбровська С. М., Леоненко Н. А. Державне регулювання розвитку туристичної інфраструктури України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 1 (12). С. 134–141.

Особистий внесок: обґрунтовано необхідність упровадження механізмів державного регулювання щодо підвищення ефективності управлінських рішень і реалізації стратегії розвитку туристичної інфраструктури відповідно до стану і тенденцій кон'юнктури міжнародного туристичного ринку.

19. Леоненко Н. А. Державне регулювання системи підготовки фахівців у сфері туризму та перспективи їх подальшого працевлаштування. *Публічне управління і адміністрування в Україні* : наук. журн. Одеса : Причорномор. НДІ економіки та інновацій, 2020. Вип. 16. С. 63–66.

20. Леоненко Н. А. Державне регулювання туристичної сфери в умовах пандемії COVID-19. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 2 (13). С. 160–171.

Інші статті у фахових виданнях

21. Леоненко Н.А. Удосконалення механізму державного регулювання розвитку економічного потенціалу регіону / Н.А. Леоненко // *Вісник НУЦЗУ:зб. наук. пр.* – Х.: Вид-во НУЦЗУ, 2018. – Вип.2 (9). С.350-356.

Статті в закордонних наукових виданнях за напрямом:

22. Леоненко Н. А. Теоретические аспекты безопасности сферы туризма в Украине. *East journal of security studies*. 2018. Vol. 1 (3). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7471/1/LEONENKO.pdf>.

23. Leonenko N. Modern development of the tourist sphere as a factor of economic security of the state. *EAST JOURNAL OF SECURITY STUDIES*. 2019. 4 (1). P. 46–55. URL: <https://ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/8>.

24. Leonenko N. Foreign experience of state regulation of tourism development. *Scientific magazine of the Open Diplomacy Association «Authority and Society (History, Theory, Practice)»*. 2019. № 2 (50). P. 37–44.

25. Nelli Leonenko. State regulation of development of clustered zones in the sphere of tourism. *LEGEA SI VIATA*. 2020. № 1/2 (337). P. 59–63.

Публікації у збірниках матеріалів конференцій:

26. Леоненко Н. А. Інвестиційна складова механізму державного регулювання туристичної сфери. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. С. 232–235.

27. Леоненко Н. А. Актуальні проблеми сучасного розвитку туристичної сфери України. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я* : тези доп. XXVII Міжнар. наук.-практ. конф. MicroCAD-2019. Харків : НТУ «ХП», 2019. С. 106–107.

28. Леоненко Н. А. Інструменти реалізації державної підтримки в сфері регулювання туристичної галузі. *Актуальні проблеми економіки, управління та фінансів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : Ун-т митної справи та фінансів, 2019. С. 157–159.

29. Леоненко Н. А. Перспективи розвитку туристичної сфери в контексті наявних загроз національній безпеці. *Реформування національної безпеки: історія, сучасність, перспективи* : матеріали III Підсумкової наук.-практ. конф. Київ : Ін-т УДО КНУ ім. Тараса Шевченка, 2019. С. 120–121.

30. Леоненко Н. А. Практичні аспекти застосування інновацій в державному регулюванні туризму. *Економічна політика та механізми господарювання: сучасний стан, проблеми, перспективи* : зб. тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених. Київ : Аналіт. центр «Нова економіка», 2019. С. 66–69.

31. Леоненко Н. А. Основні тенденції функціонування внутрішнього туризму в Україні. *Можливості, проблеми та перспективи забезпечення сталого розвитку економіки* : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. Ужгород : ВД «Гельветика», 2019. С. 41–43.

32. Леоненко Н. А. Державна реалізація соціальних програм в туризмі. *Інноваційне підприємництво, менеджмент, фінанси: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Львів : ЛЕФ, 2019. Ч. 1. С. 49–51.

33. Леоненко Н. А. Використання інформаційних технологій в державному регулюванні туристичної сфери. *Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. Мелітополь : Однорог Т. В., 2019. С. 65–67.

34. Леоненко Н. А. Влияние туристической сферы на экономический рост Украины. *Время вызовов и возможностей: проблемы, решения, перспективы* : IX Междунар. науч.-практ. конф. молодых ученых и студентов. Rīga : BSA, 2019. С. 445–449.

35. Leonenko Nelli. Peculiarities of state regulation of the tourism sphere in the context of sustainable socio-economic development. *Authority and Society – 2019 : XIII International Scientific Conference Proceedings*. Tbilisi: Technical University, 2019. P. 223–229.

36. Леоненко Н. А. Державне регулювання туристичної галузі в контексті аналізу стану інформатизації туристичного бізнесу в Україні. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. С. 130–132.

37. Леоненко Н. А. Государственная политика развития сферы туризма в контексте социально-экономической политики государства. *Actual problems of practice and science* : The IV International Science Conference, March 5–6, 2021. Ankara, Turkey, 2021. P. 73–76. URL: <https://eu-conf.com>.

АНОТАЦІЯ

Леоненко Н. А. Механізми державного регулювання туристичної сфери України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Національний університет цивільного захисту України. Харків, 2021. 406 с.

У дослідженні надано теоретико-методологічне обґрунтування оптимізації механізмів державного регулювання туристичної сфери України та розроблено практичні рекомендації з їхнього використання.

Уперше запропоновано модель оптимізації державного регулювання щодо визначення пріоритетних об'єктів у сфері туризму, що включає нормативно-правовий, інституційний, організаційно-економічний,

інформаційно-комунікаційний механізми та дозволяє погоджувати стратегічні й тактичні інтереси учасників ринку туристичних послуг; проаналізовано науково-категорійний апарат і науково-практичні засади державного регулювання туристичної сфери України.

Сформульовано концептуальні стратегії розвитку механізмів формування державної туристичної політики, у яких запропоновано законодавче закріплення забезпечення реалізації основної функції розвитку туристичної галузі, що в систематизованому вигляді охоплює інституційну діяльність органів державного управління щодо цілепокладання, прогнозування, планування і програмування в зазначеній сфері в напрямі вирішення завдань стабільного соціально-економічного розвитку туристичної сфери держави.

Розроблено комплексну систему конкурентоспроможності туристичних destinations на основі моделі оцінювання привабливості територій для туристично-рекреаційного зонування й рейтингування, що базується на комплексному обліку туристично-рекреаційного потенціалу, урахуванні соціально-економічних та екологічних умов із метою просторового планування розвитку туристичного сектору.

Показано сучасне значення туризму в системі державного регулювання і на цих засадах сформовано науково обґрунтований, систематизований та виважений підхід до вивчення та пошуку нових шляхів розвитку туристичної сфери України.

Науково обґрунтовано системний підхід до упровадження сучасних державних заходів розвитку туристичної галузі в період карантину, який у межах концепцій, доктрин та стратегій передбачає забезпечення високої результативності державних і недержавних інституцій, отримання системного ефекту в забезпеченні інтересів держави, створення економічних, соціальних і матеріально-технічних умов функціонування туристичного ринку та дотримання принципу поєднання економічних і соціальних цілей.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження склали нормативно-правові документи органів державної влади в Україні, міжнародні документи Організації Об'єднаних Націй, Всесвітньої туристичної організації, Всесвітньої організації охорони здоров'я, що стосуються туристичної сфери, матеріали Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства охорони здоров'я України, Консульської служби України, Державної служби статистики України та інших органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування, організацій недержавного сектору, наукові праці зарубіжних та вітчизняних учених.

Ключові слова: механізми державного регулювання туристичної сфери, державне регулювання туристичної сфери, державне управління, державна туристична політика, туристична сфера, туристично-рекреаційний потенціал, туристична destinations.

ABSTRACT

Leonenko N. State regulation mechanisms of the tourism sphere of Ukraine. - Qualifying scientific work, manuscript copyright.

Thesis for the degree of Doctor of Science in Public Administration, specialty 25.00.02 - Mechanisms of Public Administration. National University of Civil Defence of Ukraine. Kharkiv, 2021. 406 p.

The study proposes a theoretical and methodological substantiation and development of practical recommendations for optimizing the mechanisms of state regulation of the tourism sector in Ukraine.

For the first time, a model of optimization of state regulation of priority objects in the field of tourism is proposed, which includes regulatory, institutional, organizational and economic information and communication mechanisms and allows to coordinate the strategic and tactical interests of participants in the tourism services market and analyzed the scientific categorical apparatus and scientific and practical foundations of state regulation tourist sphere of Ukraine.

Conceptual strategies for the development of mechanisms for the formation of state tourism policy are formulated, in which legislative consolidation is proposed to ensure the implementation of the main function of the development of the tourism industry in a systematic form, it covers the institutional activities of government bodies in goal-setting, forecasting, planning and programming in this area, aimed at solving the problems of stable social economic development of the tourism sector of the state.

A comprehensive system of competitiveness of tourist destinations has been developed on the basis of a model for assessing the attractiveness of territories for tourist and recreational zoning and rating, based on a comprehensive accounting of tourist and recreational potential, socio-economic and environmental conditions for the purpose of spatial planning of the development of the tourism sector.

The modern significance of tourism in the system of state regulation has been formed, it allows for a more scientifically grounded, systematic and balanced approach to the study and search for new ways of developing the tourism sector of Ukraine.

A scientifically grounded systematic approach to the implementation of modern state measures for the development of the tourism industry during the quarantine period, which, within the framework of concepts, doctrines and strategies, provides for ensuring high performance of state and non-state institutions, obtaining a systemic effect in ensuring the interests of the state, creating economic, social and material-technical conditions for functioning tourism market and adherence to the principle of combining economic and social goals.

The information base of the dissertation research was made up of regulatory documents of state authorities in Ukraine, international documents of the United Nations, the World Tourism Organization, the World Health Organization concerning the tourism sector, materials of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, the Ministry of Infrastructure of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine, the Consular services of Ukraine, the state statistics service of Ukraine and other state authorities, local governments, organizations of the non-state sector, scientific works of foreign and domestic scientists.

Keywords: state regulation mechanisms of the tourism sphere, state regulation of the tourism sphere, public administration, state tourism policy, tourism sphere, tourist and recreational potential, tourism destination.

Відповідальна за випуск Домбровська Світлана Миколаївна

Підписано до друку 10.03.2021.
Формат 60х84 1/16. Обл.-вид. арк. 0,9.
Гарнітура Таймс. Наклад 100 прим.

Віддруковано з оригінал-макета в друкарні ФОП Леонов Д. С.
61023, м. Харків, вул. Весніна, 12, тел. (057) 717-28-80.